

Ana Lorgjer

Michelle Perrot: Ženske ali Molčanja zgodovine.
Vnanje Gorice: Kulturno-umetniško društvo Police Dubove, 2016.
553 strani (ISBN 978-961-93732-6-2), 33,90 EUR

Lilijana Burcar: Restavracija kapitalizma: repatriarhalizacija družbe.
Ljubljana: Sophia, 2015.
356 strani (ISBN 978-961-6768-90-0), 18 EUR

Postaviti v dialog deli, kot sta *Restavracija kapitalizma: repatriarhalizacija družbe* avtorice Lilijane Burcar in *Ženske ali Molčanja zgodovine* Michelle Perrot, se na prvi pogled zdi nemogoče. Lilijana Burcar, profesorica ameriške in angleške književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, piše o sodobnih problemih, ki so jim podvržene ženske v sodobni kapitalistični družbi, hkrati pa se naslanja na izkušnjo socializma bivše Jugoslavije, medtem ko Michelle Perrot, francoska teoretičarka in zgodovinarica ter Foucaultova učenka, piše zgodovino ženske v svetovnem merilu. A žal se, kot pravijo, zgodovina ponavlja, zato sta deli, ki sta vezani na popolnoma različen čas in prostor, srečujeta na ključnih točkah in križiščih: pri vprašanju žensk in njene usode v družbi, ki jo je po francoski revoluciji izoblikovala nevidna roka kapitala. Preden pa se lotim kritične obravnave, naj še opozorim, da mora bralec za smiselno presojo obeh del seveda najprej imeti za samoumevno predpostavko, da je pogoj za celostni razvoj človeške osebnosti nujna participacija v javnem prostoru. Samo skozi družbeno delovanje je človek zmožen poznanjiti svoje želje, prepričanja, interese in se zgraditi v subjekt. Predvsem pa je to glavni pogoj za emancipacijo žensk in hkrati tudi stališče, ki ga zastopata obe feministki.

Kapitalizem in feminizem včasih še preveč dobro sodelujeta ter nas prepričujeta o svobodni izbiri in enakih možnostih vseh bitij na planetu. Kapitalizem nam želi dokazati svojo »brezspolnost« ravno s tem, ko zaposluje čim več ljudi (ne glede na spol), da ustvarja rezervno armado delovne sile. S takšno prakso pravzaprav »osvobaja« žensko, ki je bila v začetku devetnajstega stoletja zaradi revščine prisiljena stopiti v javni prostor dela. Ali kot se na neki točki vpraša tudi Michelle Perrot: bi brez industrijske revolucije ženske sploh uspele zapustiti svoje domove? Kljub temu pa ne smemo pozabiti, da »delo samo zase (žensk) ne more osvoboditi, čeprav lahko k temu prispeva« (str. 240). Kapitalizem nam hkrati predstavlja tudi največjo nevarnost, saj je v svoji osnovi – zaradi same težnje po ustvarjanju presežne vrednosti in akumulacije kapitala – popolnoma izkoriščevalski, kar pade predvsem na pleča žensk, ki zaradi nosečnosti in materinstva potrebujejo več socialne varnosti. Spogleduje se s feminizmom, ko gre za ženske višjega sloja, revni populaciji pa kratko malo obrne hrbet. Zaradi težnje po večjem dobičku polaga skrb za otroke in reproduktivno funkcijo v zasebno sfero, s tem pa nenehno in vedno znova proizvaja ter obnavlja patriarhalne strukture in zapisuje skrb za otroke v žensko telo. Kapitalizem je navsezadnje uspešno integriral patriarhat v svojo strukturo in ga obrnil sebi v prid oziroma je kapitalistični sistem v svoji strukturi navsezadnje patriarhalen. In ta njegov zlovesčiči obraz nam razkriva Lilijana Burcar, ki z bogato podatkovno razlago uspe empirično dokazati, kakšni triki se skrivajo za njegovim delovanjem, predvsem ko je govor o socialnih reformah, ki se tičejo emancipacije žensk. Naj naštejemo nekaj pomembnih točk, ki jih avtorica opazi pri pregledovanju statistik o zaposlovanju.

Vsi smo kdaj že slišali za medijsko idealiziranje skandinavskega socialnokapitalističnega sistema. Čeprav nas mediji mnogokrat prepričujejo, da bi se morale evropske države približevati Norveški, Švedski, Danski in Finski, podrobnejša preučitev statistike kaže, da so ženske tudi tam močno podvržene patriarhalnemu modelu družbe. Kljub temu da je zaposlenost žensk v skandinavskih deželah izjemno visoka, se ob prikazu statističnih podatkov hitro izkaže, da je kar polovica žensk zaposlenih za polovični delovni čas, preostanek dneva pa preživljajo zaprte za štirimi stenami

svojih domov. Država pa s socialnimi reformami, kot so dolgi porodniški dopusti, ter dodeljevanjem finančne podpore in dodatkov večjim družinam pravzaprav podpira in povečuje moč družinske celice, kar ima za posledico močan odmik žensk in otrok v sfero zasebnega. Za lepo zvenečimi socialnimi reformami, kot so otroški dodatki, finančna podpora družin ipd., neopazno deluje logika kapitala, ki dvigne roke nad vse tisto, kar ne prinaša presežne vrednosti, torej nad reproduktivnim delom in vzgojo otrok. Burcar uspe opozoriti tudi na sisteme obdavčitev, ki so bile na primer za zaposlene ženske ugodnejše pod pogojem, da so ženske zaslužile manj kot njihovi možje. Takšni tihi, prtajeni ukrepi, ki jih najdemo pri mnogih zahodnoevropskih in skandinavskih državah od osemdesetih let naprej, tako spodbujajo, da ženske delajo le za polovični delovni čas, drugi del dneva pa porabijo za vzgojo in oskrbo otrok ter gospodinjstva, za kar bi morala poskrbeti država. Ti ukrepi pa redko koga motijo, saj so sprejeti ravno zaradi uveljavljenega prepričanja, da je skrb za otroke in družino tako ali tako primarna ženska funkcija.

Lilijana Burcar ostaja skeptična tudi pri uvajanju liberalnim feministkam všečnega zakona, kot je na primer očetovski dopust. Čeprav naj bi ta spodbujal večje vključevanje moškega v vzgojo otrok, se to v praksi ne dogaja pogosto, za sprejetjem teh reform pa se skorajda vedno skriva še sprejetje zakona o podaljšanju starševskega dopusta, ki omogoča, da ženska ostaja doma še dlje, kot je zares potrebno. Tudi delo doma, ki se oglašuje kot prijazen obraz kapitalizma, ki ženski pomaga, da lahko dela in nekaj malega zasluži, medtem ko pazi na otroke, ni prav nič osvobajajoč primer. Preko dela v samoti, za štirimi stenami, se ženske ne morejo povezovati med seboj, kaj šele ustvarjati sindikate, poleg tega pa je njihovo delo razpotegnjeno na ves dan, plača pa izjemno nizka. A z vzporednim branjem Michelle Perrot ugotovimo, da je bilo delo na domu zelo pogosta praksa tudi v 19. stoletju, njeno ohranjanje pa je spodbujal diskurz o tem, da naj bi ženska bila preveč mila, krhka in ljubka, zaradi česar se ne more zaposliti v umazani in robustni tovarni. Tako so izumili šivalni stroj, ki se na primer na domovih italijanskih šivilj, zaposlene kot podizvajalke tekstilne korporacije Benetton, ohranja še danes.

Lilijana Burcar nam predstavlja zakonodajno vejo oblasti zahodnoevropskih držav in se problema patriarhata ne loteva na podlagi diskurzivne analize ali vprašanja ideologij, ki potiskajo ženske v manjvredni položaj, kot to počne Michelle Perrot. Slednja namreč ne pozablja, da se kapitalizem ne ohranja zgolj kot ekonomska struktura, temveč se vedno znova utrjuje prav skozi reprodukcijo ustaljenih stereotipov in vzorcev delitve dela po spolu, ki segajo vse tja do začetka 19. stoletja. Vseeno pa je delo *Rehabilitacija kapitalizma: repatriarhalizacija družbe* nujno domače branje za vse feministke, ki svoj boj bijejo znotraj kapitalizma, saj avtorica razkriva vse ovinke in pasti prijazno zvenečih reform, s katerimi se na ravni državnih zakonov spodbuja marginalizacijo žensk in patriarhalizacijo sodobne družbe.

V nasprotju z zgoraj naštetimi praksami sodobnih kapitalističnih socialnih prijemov pa se Lilijana Burcar radikalno postavi proti vsem socialnim olupšavam kapitalističnega sistema in na piedestal postavi socializem bivše Jugoslavije, ki je ženske uspel razbremeniti na strukturno-organizacijski ravni. Avtorica na primer opozarja na sistem jaslavic, vrtcev, šolske prehrane in menz, kar se nam morda dandanes zdi samoumevno, za zahodnoevropske države pa to vsekakor ne velja. Prav z ustanavljanjem vzgojnih in varstvenih dejavnosti se je ženska v bivši Jugoslaviji uspela osvoboditi verig štedilnika. »Osnova vsake emancipacijske politike je polna ekonomska samostojnost [...]« (str. 109), opozarja Lilijana Burcar, ki zagovarja, da je emancipacijo ženske resnično vzpostavil šele socializem, predvsem zaradi svojega prepričanja, da je izkoriščevalsko razmerje med spoloma mogoče izkoreniniti zgolj s spremembo ekonomskega sistema. Avtorica zagovarja socializem bivše Jugoslavije in ga obravnava kot primer, kjer je to uspelo. Vendar pa se njena teorija kljub navajanju vseh pozitivnih sprememb, ki jih je socializem uspel vzpostaviti, navsezadnje ne sklada s samo prakso in izkušnjo ženske v tem prostoru. Ta namreč kaže, da je kljub večji zaposlenosti žensk ter ustanavljanju vzgojnih in varstvenih dejavnosti ženska še vedno opravljala večino gospodinjstkih opravil, ki jih zaradi službe ni uspela narediti v dopoldanskem času. Navsezadnje je mati, žena

po prihodu iz službe morala skuhati še večerjo, oprati perilo, počistiti kuhinjo, kopalnico ipd. S tem ko se je spremenila ekonomska baza, se hkrati z njo ni pretvorila tudi ideološka nadstavba. Nujno je namreč, da vzporedno z njo poteka še prestrukturiranje ponotrženih patriarhalnih vzorcev.

Polzicija Lilijane Burcar izhaja iz prepričanja, da patriarhat nima izvora nekje v nezdgovinski podlagi, kakor to zagovarja Engels v *Izvoru družine in privatne lastnine*, temveč v samem kapitalističnem sistemu, s tem pa se naslanja na Aleksandro Kolontaj in Lenina, ki zatiranje žensk razume meta kot zgodovinski, in ne večni, nezdgovinski pojav. Razmisleki o zgodovinskosti patriarhata so veliko bližje tudi Michelle Perrot, ki se vsekakor ne strinja z determiniranostjo spolnih razlik in zapisanostjo manjvrednosti žensk v njeno telo. Vendar pa so pozicije Lilijane Burcar za razliko od francoske avtorice predvsem prosocialistične, njeno osnovno misel pa lahko najdemo že v delih Rose Luxemburg, ki se je, kot navaja Michelle Perrot, liberalnim feministkam posmehovala že celo stoletje poprej. Slednje naj ne bi razumele, da je emancipacija ženske možna zgolj in samo s pretvorbo izkoriščevalske kapitalistične družbe v socializem oziroma komunizem. Tako kot Rosa Luxemburg tudi Lilijana Burcar liberalnemu feminizmu očita, da svoja delovanja gradi na identitetni politiki, kot da bi bilo žensko vprašanje popolnoma ločeno od ekonomskih struktur.

Lilijana Burcar seveda pravilno ugotavlja, da kapitalizem poraja patriarhat in je z njim neločljivo zvezan. Vendar pa z odpravo slednjega ni nujno, da bomo odpravili tudi sam patriarhat, na kar avtorica pozabi, saj nostalgično povečuje pretekli socializem in ni naklonjena liberalnemu feminizmu ter organizacijam ženskih gibanj. Vsekakor v kapitalizmu najbolj trpi nižji sloj žensk, feminizem pa je mnogokrat rezerviran za tiste iz višjega sloja. A patriarhat sega veliko globlje in je bolj kompleksen, zato se ga ne da in se ga tudi ni dalo popolnoma odstraniti zgolj s spremembo ekonomske baze, čemur prikimava tudi delo *Nevarna razmerja* Cinzie Arruzze, ki je bilo izdano leto po *Restavraciji*. »Prekriti spol z razredom in verjeti, da bo osvoboditev od izkoriščanja samodejno prinesla osvoboditev žensk in konec spolnih vlog, je napačno stališče. Prav tako je narobe misliti, da lahko razredno vprašanje odpravimo z oblikovanjem ideoloških diskurzov, katerih glavni sovražnik je spol. Potrebujemo premislek o kompleksnosti kapitalistične družbe« (Arruzza 2016: 3). Lilijana Burcar se sicer zaveda kompleksnosti kapitalistične družbe, žal pa rešitev vseh zagat prehitro najde v socializmu.

Problematika ideologije patriarhata in njene prepojenosti s kapitalističnimi odnosi je navsezadnje tudi glavna tema Michelle Perrot, ki z delom *Ženske ali Molčanja zgodovine* stopa v naš prostor s prvim slovenskim prevodom. Če Lilijana Burcar ne odstopa od svoje zaverovanosti v socialistični sistem, pa francoska zgodovinarica preizprašuje patriarhat v navezavi z levico kakor tudi z liberalnimi pozicijami nasploh. Vse to pa opisuje na popolnoma drugačen način, kot to počne L. Burcar. Če se slovenska raziskovalka naslanja predvsem na analizo podatkov *Eurostata* in na znanstvene empirične raziskave, kar se za laičnega bralca včasih izkaže za dokaj monoton pristop, pa Michelle Perrot v svojem zgodovinarskem slogu brska po arhivih ter v njih išče zgodbe, pisma in dnevnike, da bi obudila misli žensk, na katera so zgodovinarji ob pisanju učbenikov popolnoma pozabili. Osredotoča se predvsem na 19. stoletje, na čas, ko se je ločnica med javnim in zasebnim močno poglobila, vzporedno s tem pa so se začela oblikovati feministična gibanja. Francoska zgodovinarica pred bralca razprostre ideološki diskurz, ki se je razvijal vse od francoske revolucije dalje in ustvarjal idejno podlago patriarhalni strukturi kapitalistične delitve dela.

Michelle Perrot nevede odgovarja Lilijani Burcar z opisovanjem mačističnih tendenc med samimi marksističnimi misleci. Če Lilijana Burcar ostaja v okviru idealizacije našega prejšnjega sistema, pa francoska zgodovinarica demistificira lik Marxa s tem, ko nanj pogleda v vlogi očeta in moža. Prav na ta način privre na dan njegov avtoritarni odnos do lastnih hčera. Avtorica opozarja, da so Elenore, Jenny in Laura Marx mnogokrat prevzemale vloge tajnic in gospodinj, po poroki pa za vedno ostale v sencah svojih mož. Prav to, da so mnoge marksistke ženski osvobodilni boj razumele kot muho razvajenih deklet višjih razredov, hkrati pa poudarjale skupno osvoboditev vseh ljudi izpod primeža kapitalističnega zobovja, je v državah, kjer so bila takšna gibanja zelo

razvita, imelo za posledico kasnejšo dodelitev ženskih pravic kot tam, kjer so se ženske oprle na identitetno politiko. To je dejstvo, ki ga pred nas postavi Michelle Perrot, ko obravnava zgodbi Flore Tristan in George Sand, in ki ga Lilijana Burcar v svoji zaverovanosti v socializem spregleda. Navsezadnje je bilo v Angliji in Ameriki ženskam dopuščeno voliti prav zaradi njihovega spola: »/K/ot ženske bodo zastopale ženske« (str. 421). Vse težnje po univerzalizmu človeka, kot jih je na primer zagovarjala G. Sand in kot so jih zagovarjale marksistke, so se v zgodovini izkazale za ovire pri bojevanju ženskih državljanskih pravic.

Še en element, ki se ga Lilijana Burcar pri analizi ženskega dela ne dotakne, je feminizacija poklicev, ki ga uspe polemizirati Michelle Perrot. Čeprav je socializem žensko uspel osvoboditi izpod klešč domačega ognjišča in vlogi matere pridodati še mnoge druge vloge v družbi, ki so izgradile in razširile njihovo osebnost, pa se je ženska tudi zunaj zasebne sfere zaposlovala »svojemu spolu primerno«. Za ženske so bili rezervirani poklici kot na primer medicinska sestra, šivilja, telefonistka, tajnica, kuharica in vzgojiteljica. Ta delitev dela je prisotna še danes, odpravil pa je ni niti socializem. Velik vpliv na to delitev dela ima, kot navaja Michelle Perrot, prav diskurz o ženskem telesu in stroju v 19. stoletju. Čeprav so ženske vse pogosteje ugotavljale, da je delo v tovarni manj naporno kot delo doma, pa jih je preglasilo moško razglabljanje o škodljivih posledicah strojev za žensko telo. Ta naj bi povzročal histerične delirije, zdravniki so polemizirali slabe vplive tovarniškega zraka na maternico, moške je vznemirjala misel, da bi ženske ob tem, ko stroj premikajo z nogami, lahko doživljale orgazem, kar je bilo za moške naravnost nedopustno. Francoska teoretičarka opozarja še na diskurze o ženskih mehkih rokah, lepoti in milini, ki so podvrženi nevarnosti takoj, ko ženska stopi v prostor delavnice, tovarne ali prostorov, kjer se giblje moški. Prav na podlagi te raziskave francoska zgodovinarica opozarja, kako so ženske, čeprav so dobile pravico do dela in lastnega zaslužka, vseeno ostajale na manjvrednih položajih, v »ženstvenih« poklicih, ki se jih je razumelo le kot podaljšek njihovega biološkega spola. Takšno delitev dela pa lahko najdemo tudi v socializmu, kjer so v vrtcih, jaslih, šolah in menzah po večini delale ženske. Tako se je njihova družinska vloga matere le prestavila v prostor javnega, kar seveda je, kot pravi Lilijana Burcar, v vseh vidikih zelo dobra rešitev, ni pa razrešitev ideologije o ženski podrejenosti. Perrot zaznava, da [se] »z mešanostjo zaposlitve in množičnim zaposlovanjem žensk /.../ tako ni odpravila razlika med spoloma, temveč se je vzpostavila le nova hierarhija« (str. 254). To je lahko le še en argument za to, da feministična gibanja nikakor niso odvečna, vprašanje je le, s kakšno vsebino so prežeta.

Michelle Perrot ne podaja enoznačne rešitve; še več, kot zgodovinarica ves čas preizprašuje svojo pozicijo in metodo raziskovanja, tako da velikokrat podvomi, ali je pisati zgodovino ženske sploh mogoče. Čeprav se zdi rehabilitacija zgodovine žensk vsekakor nujna tudi za izobraževanje naslednjih generacij (sama sem v gimnaziji pri pouku zgodovine le redkokdaj naletela na kakšno žensko ime), pa je ta pozicija hkrati tudi nevarna, saj lahko hitro zapade v esencializacijo in determinacijo, kjer ločitev po biološkem spolu za seboj povleče tudi vse družbene stereotipe, ki se vežejo nanj. Mar ni redukcija raziskovalnega polja zgolj na žensko telo avtomatično podvržena definiciji ženske zgolj in samo glede na njen biološki spol? Mar avtorica spolne razlike ne pogloblja še bolj prav s tem, ko skuša zgodovino poenotiti zgolj na ženski spol, njen razvojni proces pa naj bi se dogajal vzporedno z moškimi? Francoska zgodovinarica sama priznava, da »zgodovina žensk najde svoj pomen zgolj v analizi, dekonstrukciji razlike med spoloma, v razmerju do drugega spola« (str. 505). Za avtorico je nujno, da vzporedno s pisanjem zgodovine ženske išče še diskurz moškega, saj je ločiti eno od drugega popolnoma nemogoče. Zgornjim očitkom se Michelle Perrot uspe izogniti ravno z naslonitvijo na dediščino Foucaultove zgodovinske analize, ki s kritiko esencializma ustvari koncepte in instrumente za preučevanje ženske zgodovine. Avtorica se zato ukvarja s produkcijo diskurzov, raziskuje tehniko sebstva, ki se kaže skozi dnevnike in korespondence deklet, razkriva napetosti med moškimi in ženskami ter igro oblastnih razmerij. »Ne ukvarja se zgolj z represijo obnašanj, ampak tudi z njihovo produkcijo. Ko opazujemo, kako so ženske producirane v

spremenljivi opredelitvi njihove ženskosti, se s tem prenavlja pogled, uprt v vzgojne sisteme, njihova načela in njihove prakse» (str. 506). Kljub vsemu bi lahko Michelle Perrot očitali dejstvo, da se s pisanjem ženske zgodovine nikakor ne uspe znebiti kategorije »Ženska« kot nekaj esencialnega in univerzalnega, čeprav to vztrajno zanika. Po drugi strani pa je nujno, da obstaja delo, kot je Ženske ali Molčanja zgodovine, kakor tudi njena obsežnejša raziskava *A History of Women in the West*, ki jo je urejala skupaj z Georgesom Dubyjem, saj prenavlja preteklost človeštva, da le ta ni več reducirana zgolj na velika dejanja moške polovice prebivalstva.

Lilijana Burcar v nasprotju z Michelle Perrot svojega pristopa ne preizpraša, ne prepušča se dvo- mu, temveč na problem ženskega vprašanja samozavestno odgovarja s socialističnim feminizmom. S tem razmislekom seveda sega globlje v probleme družbe kot sodobni liberalni feminizem, ki svoje privržence išče med pop zvezdnicami ali bogatimi političarkami in poslovnimi ženskami, katerih vloga v družbi je pravzaprav nenehna reprodukcija že ustaljenih patriarhalnih vzorcev. A čeprav se je prepad med moškim javnim udejstvovanjem in žensko zapiranje v sfero zasebnega poglobil prav po francoski revoluciji in z vstopom kapitalizma v buržoazno družbo, se njegove korenine razraščajo veliko globlje v preteklost. Socializem je s svojimi ekonomskimi predpostavkami vsekakor prava pot do emancipacije, a če že bijemo boj proti kapitalizmu, ne smemo pozabiti še na hkratni boj proti patriarhatu. Kako spodmakniti tla kapitalizmu, ki se je s svojimi triki tako globoko usidral v naš vsakdan, in kako hkrati spodmakniti tla patriarhatu, ki vrsto let manjvrednost žensk postavlja na status resnice? Michelle Perrot s svojim poglobljenim pregledom ženske zgodovine in Lilijana Burcar z natančno analizo patriarhalnih značilnosti kapitalistične družbe predstavljata v našem prostoru pomemben prispevek k feministični teoriji. A vzporedno s tem je treba nujno pod vprašaj postaviti še kompleksnost kapitalističnega sistema samega in njegove integracije patriarhalnih vzorcev, saj teh dveh struktur prav zaradi njunega nenehnega prepletanja nikakor ne moremo in ne smemo ločiti, zato pa lahko na preproste in enoznačne odgovore kar pozabimo.

Literatura

Arruzza, Cinzia (2016): Nevarna razmerja. Ljubljana, Sophia.

Renata Šribar

Stanislava Chrobáková Repar: Agonija smisla: premišljevanja o civilizaciji bogatih barbarov, propadu (med)kulturnih izbir, feminističnem oplajanju – in vztrajanju. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2015. 191 strani (ISBN 978-961-6894-72-2), 15 EUR.

Uvodna refleksija, v kateri se deloma poistovetim z avtorico. Imeti v obravnavi knjižico, ki že s sivomodrimi toni ovitka, naslovom in dimenzijo neznačilne pisemske ovojnice ter imenom založbe kaže na vsebino, »zagatno« za domačijsko prebivalstvo, po poklicih razumljeno kot intelektualno. Pametna tujka in tujec, katerima je Slovenija druga domovina, si drzneta izreči več, kot veleva vladajoča norma izrekljivega: Stanislava Chrobáková Repar in Carlos Pascual¹ govorno posegata v strukturiranje kulturniških in razumniških krogov na način osebnih zgodb, nastajajočih v t. i. zdrsih,

1. Oba, avtorica in avtor, brezkompromisno in skorajda onkraj primerjave z domačijskimi teksti secirata situacijsko, strukturno in sistemsko razumniško-kulturniško sfero na Slovenskem. Druži ju še za naše kraje manj običajno prepletanje osebno-intimnega z družbeno-kulturnim in političnim. Avtoričin pristop podrobneje navajamo tu, s primerom Pascualovega kritičnega tekstovnega univerzuma sem se sama v odobravanju seznanila l. 2015; gl. Carlos Pascual (2015).

(so)odgovornih za medosebne odnose v kulturi in upravljanje z javnimi zadevami. Tvorno je, da ju imamo, četudi se znata naveličati utrujajočih kulturniških in družbeno-kulturnih konstrukcij slovenstva kot pripadnosti nacionalni državi; med njimi morda še najbolj tiste, ki veleva posekati po svoje rastoče drevo. Stanislava Chrobáková Repar se je že odločila za daljši delovni in samorefleksivni oddih na Finskem. Kot urednica literarnega mesečnika Romboid, ki ga izdaja Združenje organizacij pisateljev Slovaške (AOSS), je ponovno delovno kar temeljno zavezana Slovaški. Njeno predhodno, literarizirano, *faction* avtobiografsko delo *Slovenka na kvadrat* uvede manj znani slovenski pregovor: »To, kar tujec obelodani, ga tudi pokoplje.« Navidezna demokracija neoliberalizma in duhamorni hiperkapitalizem temeljita na prikritih obsodbah in eksekucijah. »Prostovoljni umik« prikriva manko ustrežnejšega izraza za onemogočanje, podobnega, kot je v sferi politike »odstopiti koga/katero«. Da postajamo tudi domačini in domačinke tuji lastni deželi in s tem objekt izgonov z delovnih področij, je skromna tolažba; peza nima enake mere; nas tolažita materni jezik in vrojenost v socialne mreže. Delo v fokusu, *Agonija smisla*, govori o pezah; to, kar sta na strani oblasti produkcija ter obnavljanje zagatnosti sistemov in struktur, je za ljudi težko breme; na plečih avtorice je zgoščeno do absurda. Kot recenzentka sem lahko v določenih delih individualnega prepredanja izkušnje in vednosti emična, pogosto umeščena na tisto družbeno-kulturno lokacijo, kjer postanejo delovna razmerja neznosna – »drseče pobočje« diskriminiranja, s katerega se kotali vse večja »snežena kepa« stigem, izrazov, ki nekonformistični osebi pripisujejo »konfliktnost«, »negativizem«, »nesodelovanje«, celo »histerijo«. Uporabljeni metafori potemtakem nista primerni le v tematiziranju položaja in možnosti žensk v sferi dela, temveč prav tako ilustrirata druge diskriminacijske vozle; ti vključujejo hierarhično nižje poklicne položaje in/ali pripadnost manjši instituciji, »previsoko« starost ali »preveliko« mladost, navsezadnje tudi tisto »osebno okoliščino«, ki jo pojmem kot nujno po izgovarjanju določenih dejstev – torej tistih dokazljivih zadev, ki kažejo na sistemske in strukturne nepravilnosti. Te je možno najbolje videti brez neoliberalnih olupševanj kot golo resnico zgolj z določene perspektive oziroma, s feministično epistemologijo, v okviru »umeščene vednosti«. ²

Hannah Arendt v analizi stalinizma v svojih *Izvorih totalitarizma* najdeva pglavitni mehanizem totalitarističnega onesposabljanja celostnosti (tj. integritete) ljudi, ki je deklarirana človekova pravica: zanemarjanje, zanikanje dejstev, ki učinkuje na materialne možnosti ter psihično kapaciteto posameznice in posameznika. Tudi s tega refleksivnega mesta lahko izpeljemo strateško zapoved o opisovanju in analizi konkretnih situacij, skupaj z vpletenimi osebami in lastnim doživljanjem. Četudi zaznamovana s subjektiviteto, ki jo »umeščena vednost« vključuje transparentno, ne da bi jo maskirala s fantazmatsko »objektivnostjo« interpretacije, je vsaka hierarhična medčloveška situacija pomenljiva za široko občestvo. Politična strategija upora privzame umetniški, avtoetnografski ali feministični avtobiografski pristop, skozi katerega je konkretnost razumljena v posplošitvi kot ena izmed možnih matric bivanja. Tekst skozi doživljanje prejemnice in prejemnika postane točka identificiranja – četudi skozi delna poistovetenja in momente zanikanja z zakasnelim prepoznavanjem. Kjer ni možnosti racionalnega dialoga z oblastjo, se upornost množi z empatijo in emičnostjo, stopanjem v čevlje drugega, druge. Prislovičnih 99 odstotkov prebivalstva Slovenije je v stanju latentne ali izražene jeze, ki jo pred aktivacijo v množični odpor aktivno zadržujejo vzbujanje strahu pred »begunskim valom«, vladine lažne oblube in nerealne ocene stanja pa *ad hoc*, kratkoročne rešitve za brezposelne. Stanislava Chrobáková Repar opisuje aktualni »nevidni totalitarizem«, za katerega velja enako kot za transparentni totalitarizem Hannah Arendt: soobstoj z njim je nemogoč (str. 54). Rزتresene naokoli nas onkraj podobnega razumevanja stanja stvari in trenutkov poistovetenja nič ne družiti niti nas ne bo združil nikakršen strankarski program; s tem praznim upanjem že imamo izkušnje. Ne obeta se niti spontana prenova odnosov

2. Feministična epistemologija v sodobni, referenčni obliki v nasprotju z doktrino univerzalne objektivnosti konceptualizira delno objektivnost, ki je rezultat neizogibnega pozicioniranja v spoznavnem procesu (tudi če je to prikrito ali nezavedno).

v smeri podpore, solidarnosti in sodelovanja. DruŹbeno predpisovanje tekmovalnosti in borbenosti zgolj za lastno dobrobit in hitrost ponotranjenja na individualnih ravneh sta empiriĉni dokaz, da socioloŹka trditev o poĉasnosti spreminjanja navad in naravnosti ne drŹi. Naravnosti in prakse posameznikov in posameznic so odvisne od interesov vladajoĉe druŹbene skupine, ki narekuje predpise in norme ter jih uteleŹa (ali v praksi vĉasih tudi zavraĉa, ĉe je bilo predpisovanje in normiranje vsiljeno od zunanjih dejavnikov, denimo EU, in zanjo nesprijemljivo). Ko gre za spreminjanje poloŹaja in moŹnosti Źensk, so spremembe poĉasne, ko gre za veĉanje osebnih koristi privilegiranih in njim priliĉenih »navadnih« ljudi, so hitre. Odgovornost za vrednote okolja je v prvi vrsti politiĉna.

Vsako preново systemskega ustroja bi namreĉ morali izpeljati ravno tisti, ki jih vse skupaj najbolj zadeva in pesti, torej drŹavni uradniki in politiĉni voditelji. Res je, da glava glave ne vidi, a je kljub temu mogoĉe, da se uzre v zrcalu lastnega ravnanja – v obmoĉju, ki ga upravlja (str. 154).

Zahteva po »dobri« oblasti vkljuĉuje pogoj, voljo oblastnikov in oblastnic, da se uzrejo v zrcalu lastnih delovanj. Eva Bahovec v razmisleku o znaĉilnem, androcentriĉnem teoretskem hlepenju po spoznanju »zaĉetka« zapiŹe – podobno kot avtorica obravnavanega besedila, da »stopiti samemu sebi za hrbet« ni moŹno – toda nujno je reflektirati lastne predpostavke (Bahovec 2007: 11). ZdruŹeno branje misli obeh pove, da je »dobra« oblast tista, ki ima zmoŹnost samorefleksije glede idejnega zaledja, prepoznavnega po parĉialnih, »anekdotiĉnih« in ŹirŹih druŹbenih uĉinkih svojih ravnanj.³ In vendar se prav kmalu ta stava Źe ne bo izŹla. V *Agoniji smisla* receptu za dobro oblast (ki naj z vrednotnim sistemom in dobro prakso preŹame druŹbo) sledi analitiĉni zakljuĉek, ki govori o obĉem povampirjenju in nujni umika v osamo. Beg od skupnosti (»nas«, str. 188) zna biti tudi pobeg od samih sebe v delu, neminljivo zaznamovanem s posamiĉno skupnostjo, ĉetudi zgolj skozi zanikanje. V tem oziru je konstruktivna strategija odmor in kontemplacija skupnostnih razmerij, vkljuĉujoĉih »mene«, »mojo« prisotnost, odsotnost, delovanje, naravnost. Pa nasvidenje spet v naslednji vojni, ki v aktualnosti z zadnjim filmom v nizu Vojne zvezd napoveduje iskanje ravnoteŹja med »dobrim« in »zlim«, torej spravljanje sveta nazaj med oba teĉaja s »silo, ki se prebujaa« (ĉe naj uporabim naslov filma).

O intimi in aktualnosti. Zahteva po izhodiŹu v situacijskosti in aktualnosti, ki je poleg medijev zajela teorijo, se je s pereĉim dogajanjem, izvirajoĉim v spolnem nadlegovanju na kulturniŹki sceni julija 2016, primer Radaljac-Flisar, vtihotapila tudi v tole pisanje. Zadeva vkljuĉuje vlogo in poloŹaj obravnavane avtorice Stanislave Chrobákovke Repar na raznotere naĉine, od konkretnih do refleksivnih. Objava dogodka spolnega nadlegovanja urednika Sodobnosti Evalda Flisarja, ki se je nelegitimno in nelegalno lotil seksualizirati poslovni odnos z Anjo Radaljac, honorarno sodelavko v pogajanjih za nove delovne naloge, je sproŹila vrsto odzivov, med drugim tudi odstop Flisarja z mesta predsednika SC PEN. Prav tu v dvojni vlogi zelo konkretno vstopi Stanislava Chrobáková Repar – kot soustanoviteljica MIRE, odbora Źensk SC PEN in kot zasebna dopisnica tega kroga, ki z navedenega poloŹaja nastopi s »politiĉno nekorektno« izjavo glede delovanja Sodobnosti in Evalda Flisarja. To pismo, skupaj z zahtevo MIRE po Flisarjevem sprejemanju odgovornosti, je bilo po njegovi trditvi razlog, da se je dejansko odloĉil za odstop s SC PEN-ovega predsedniŹkega

3. Percepcijo in uĉinke »nemodre« oblasti je znaĉilno utelesil kolega, ko je v vidnem stanju zadovoljstva izjavil, da bo poskrbel za Źtudentko, ki naj bi doloĉeni znanstveni dogodek snemala brezplaĉno. Kontekst, tj. trud za enake moŹnosti Źensk pri znanstvenem delu, je naredil zadevo Źe bolj absurdno, o ĉemer je priĉal tudi smeh iz zadrege prisotnih. Kar razumemo kot izkoriŹanje osebe v podrejenem poloŹaju, je oseba v funkciji direktorja in profesorja oĉitno razumela kot ugodnost svojega poloŹaja, s katerega lahko »pomaga« na raĉun Źtudentke klestiti stroŹke, verjeli ali ne, pristojnemu ministrstvu. Primer je paradigmatki z veĉ prepletenimi perspektivami, spolno, starostno, perspektivo oblasti-moĉi, dela in vrednotnega sistema.

položaja, četudi ga je k njemu neposredno in najprej pozval apel, prihajajoč skupaj s sopodpisanimi z Airbeletrine.

Problematika kliče k vpogledu s pomočjo misli iz obravnavanega dela. Te se kar scela vežejo na navedeni primer; razpirajo se v kontrapunktu s konstruktom univerzalne resnice in v ritmu »parcialnih resnic«: osebna intima in javno, spol in kultura, kulturna produkcija, delo in oblast. Najprej: osebnoizpovedno oziroma intimno je element neformalnega, žanrsko komentatorskega elektronskega pisma, ki ga je avtorica poslala kolegicam iz MIRE. Sem sodi tudi sporna izjava, ki jo navaja Flisar kot višek nekorektnosti in v dokaz, da osebe, ki so od njega zahtevale odgovornost in integriteto, same ne delujejo konsistentno. Stanislava Chrobáková Repar v svojem internem pismu zapiše, da bi bilo zaradi načina delovanja Evalda Flisarja najbolje pobruhati njegova vrata v prostorih PEN-a. Naknadno, v odzivu na izstopno »deklaracijo« Evalda Flisarja, še pove, da se je njena politično nekorektna izjava implicitno nanašala na frazem »jokati na vratih«. Res, bila bi tudi žaljiva, če bi bila izrečena neposredno osebi in morebiti celo sodno označena kot kazniva, če bi bila javna. Toda izjava v internem krogu in brez dejanskega pozivanja k škodljivemu dejanju nad stvarjo (ne nad osebo neposredno) je bila več kot očitno izraz nemoči in jeze obenem ter faktično neškodljiva za kogarkoli, razen za izrekajočo se, in sicer zaradi nenadnega porasta adrenalina, ki se ni mogel sprostiti na ustreznem mestu. Če analiziram zadevo z vidika performativnosti govora, gre za politično nekorektno frazo v osebni komentatorski korespondenci (ki jo lahko razume drugače le um kakšne avtoritarne osebe, ki bi si želela biti utelešeni panoptikum). Primerjati jo z verbalnim spolnim nadlegovanjem, ki je samo po sebi kaznivo dejanje, je potemtakem nelegitimno, še posebej ker gre za javno zavajanje z interpretacijo. Pogled s perspektive moči tudi pokaže na neprimerljivo naravo dejanj: v obeh situacijah (*vis-à-vis* Radaljac in C. Repar) je Evald Flisar hierarhično višje pozicioniran: je urednik, ki se s honorarno sodelavko dogovarja o sodelovanju in jo spolno nadleguje – in v primeru MIRE tako urednik, ki s svojimi politikami lahko vpliva na pozicioniranja drugih, sorodnih publikacij⁴ kot predsednik SC PEN, ki ima pomembno vlogo v slovenskem kulturniškem publiciranju. V obeh primerih, a še posebej v drugem gre za situacijo, ki jo z *Agonijo smisla* umestimo v razmerja nacionalnih kulturnih politik in njihovih nosilcev, nosilk ter delitve na osi nacionalne, tj. »državne« kulture na enem in njenega alternativnega roba na drugem koncu osi. Vplivno doumevanje kakovosti je povezano z vladajočim kanonom, ki je, se razume, integralni del konstruiranja navedenega hierarhičnega razmerja. Avtorica ob svojih kritičnih trditvah ne posega le po slovenskih primerih (četudi je trn v njeni peti slovenski, torej tisti, ki »njeni« založbi ob redukciji finančne podpore z oblastniškega mesta očita »nihanje kakovosti«). Eleganten uvod v kritiko Slovaške na tem področju je pismo njene matere, ki komentira slovaško državno proslavo; nadaljuje se skozi branje slovaškega kolega Zajaca, ki dekonstruira ločevanje državne in alternativne kulture ter ugotavlja, da ne gre za krizo kulture, ampak za krizo institucij na tem področju (str. 101). Kriza, na drugem mestu zapiše avtorica, je najprej kriza tistih, ki odločajo. Zaradi neoliberalizma se zgodi, da je ne glede na področje povsod enako: smisel za mnogoterost se izgublja hkrati z naraščajočim zmagoslavjem in vplivnostjo (str. 40). Najbolj deprimirajoče je, kadar so odločevalci in odločevalke na strani »navidezno družbenih angažmajev«, ki jih izvajajo z »monopolistično držo« (str. 55). Pravzaprav je sodobna državna kultura pod domnevno levo oblastjo ravno to, je trend, ki se konstituira kot tisto najbolj napredno in obenem izključujoče vse,

4. Presojanje, ali je imela avtorica v zvezi s Flisarjevimi pristojnostmi glede komisjsko izbranega in objavljenega eseja, ki je kritiziral poslovanje *Apokalipse*, delovnega domicila Stanislave C. Repar, prav ali ne, zaradi pomanjkanja vpogleda ni v moji pristojnosti. Je pa gotovo, da so gola razmerja taka, kot jih avtorica generalizira v svojem pismu članicam MIRE. Veliki, državno dobro podprti založniški projekti vs robna založništva, ki izdajajo velikim sorodne revije. Razmerje je videti nepomirljivo, saj je pripravljenost delati brezobzirno očitno večja na mestih manjše ranljivosti in možnosti biti sankcioniran.

kar se ne nosi »trendovsko«. Kriza odločujočih, ki skozi matrico védenja postaja kriza ljudi, poraja žurnalistična in teoretska preizpraševanja o zlomu humanizma ter željo po vrnitvi razsvetljenkega duha. Avtorica tu zavzema feministično-epistemološko držo, kritično izpostavlja samoumeščanje razsvetljenca izven lastnega okolja (str. 162) in opozarja, da je sodobni humanizem paravan za brezskrupulozno uresničevanje individualnih interesov (str. 169).

V obravnavi primera Flisar-Radaljac-Repar se meja med javnim in zasebnim dekonstruira sama po sebi, kaže se kot izumljena tvorba (dejansko se je zgradila z napredkom industrializacije, ko so se vrata tovarn zaprla najprej za otroško delovno silo in nato za ženske). Seksistično nadlegovanje v tradicionalnem spolnem razmerju moški-ženska se tako mnogim še vedno prikazuje kot »naraven«, »normalen« element delovne sfere in zato v primerjavi z izražanjem gneva, ki prihaja s strani ženske, zanemarljiv. Ta razcepljena percepcija, izhajajoča iz diskriminacije na osnovi spola in hierarhije poklicnih položajev, se ne konča pri kolegih. Ideja, da naj bi »spol Ž« po svojem utelešenju že nosil s sabo tudi občutek za diskriminacijo na osnovi spola in večjo družbeno občutljivost za nepravilno, družbeno nekonstruktivno delitev moči, nima racionalne osnove. V primeru Flisar-Radaljac je upravni odbor Društva slovenskih pisateljev (DSP) s svojimi prvopodpisanimi članicami (sic) v konkretni medijski situaciji nastopil proti apelom za odstop Evalda Flisarja s položaja predsednika SC PEN. Tako je skušal ščititi svojega predsednika Iva Svetino, ki je javno nekajkrat izjavil, da lahko o delovanju svojega predsednika razpravlja edino SC PEN sam. Kako pomenljivo, da so bile na prvi frontni liniji UO DSP za spremembo ženske, moški so se podpisali za njimi skupaj s predsednikom. Postavitve ni izvirala iz nekakšne etikete izven hierarhije. Izpostavile so se kot ženske, implicirano v vlogi potencialne ciljne skupine za klasično spolno nadlegovanje in hkrati očitno »nedotaknjene« ... pa v konfrontaciji z vsemi tistimi ženskami, ki smo Flisarjevo spolno nadlegovanje razumele kot to, kar faktično po zakonu je. To pozicioniranje takoj pade v oči in izzove zgroženost, recimo ji feministična zgroženost. Druga neznosna stran tega dopisa je ponavljanje Svetinovih trditev, da je razsojanje o vedenju Flisarja lahko samo interno (sic). Kot da civilna družba in njene funkcije ne obstajajo, kajti pobuda z Airbeletrine je dobila najmočnejše zaledje prav tu. Je pa res, da obstaja manko te zavesti tudi na sami Beletrini, apel bi bil v očeh javnosti diskurzivno boljši, če bi njegova koordinatorka in (so)avtorica za svojo platformo vzpostavila priložnostno civilnodružbeno skupino, ne pa svoj delovni domicil, ki je v rivalskem odnosu s *Sodobnostjo*. Kakorkoli že, v vsakem primeru je javna razprava o kaznivem seksističnem vedenju zaželeno, enako legitimem je apel, navsezadnje gre za vodilno osebo kulturniške ustanove, podprte z javnimi sredstvi ter pomembne doma in v tujini, za urednika vplivne literarne revije in znanega pisca. Stanislava Chrobáková Repar, ki ima v zadevi Flisar-Radaljac pomembno vlogo, bi pravzaprav lahko obrazložila »normalnost« poteze predstavnic UO DSP, ki so zavzele »moško« pozicijo. Jo postavila v okvir lastne vednosti o (interesnih) skupnostih žensk in njihovem razpadanju ter o nacionalnem kulturniškem bratstvu. V sferi beletristike vladajo »moško-moške« izbire, in ta »enospolni vzorec« se »najbolj ,zanesljivo' pojavlja pri kolegih (velikokrat tudi nastavljenih kolegicah, omreženih s ,pridnostjo') in institucijah, ki (še vedno) predstavljajo vrh ledene gore, ki štrli iz vode – namreč kulturo v njeni nacionalni reprezentativnosti« (str. 179). Priča še z lastno izkušnjo, nekoliko manj konkretizirano, zastrto: »nesposobnost povezovanja« (str. 183), ki jo vidi kot slovensko značilnost, velja tudi v družbenih in poklicnih skupinah marginaliziranih žensk, ki se trudijo v smeri transformiranja odnosov.

Še med ženskami, ki se trudijo iz vsakdanjega urnika pregnati absurdno tekmovalnost, je včasih stanje pripravljenosti k vzajemnemu sodelovanju ne le vprašljivo, temveč tudi zastrto, nerazčiščeno, čudno pogojeno s takšnim ali drugačnim (a vedno »senčnim«) statusom v družbi, s sumničavostjo do drugih, tudi s samopoveličevanjem, z ugovori zoper pobude, ki niso rasle na njihovem zelniku (str. 183).

Vprašanje je, koliko šans ima feministični projekt, ki ga povzema Judith Squires: izvajanje treh strategij žensk. Te ustrezajo dojemanju sfere političnega kot institucionalističnega (strategija vključitve), etičnega (strategija obrata) in kritičnega (strategija premostitve):

1. Večja vključenost žensk v javno, institucionalno dojetanje političnega;
2. obračanje fokusa instrumentalističnega in institucionalističnega dojetanja političnega – razširiti ga je treba z zornim kotom, ki so ga ženske razvile v zasebni sferi;
3. premeščanje meje med javnim in zasebnim, med konfliktom in sposobnostjo, da bi ustvarili bolj heterogeno in kritično dojetanje političnega (Squires 2009: 68).

Proti toku, a vendar k izteku. Lucidnost avtoričinega vpogleda v družbeno-politično okolje s poudarkom na sferi kulture in posebej založništva se tke skozi točno in duhovito izrazje, načitano in pogosto zaradi priučenosti slovenščine tudi samoniklo. Stanka Chrobáková Repar vrednotno preobrne pustolovske romaneskne junake za potrebe novejšje interpretacije načina delovanja sodobne oblasti, tj. »vladnosti«. Junak, ki izziva vladajoči red, postane »junak« oziroma antijunak, ki ta red utrjuje. Na področju knjige, založništva in avtorstva je predmet njene analize tudi upravljanje s Svetovnim dnevom knjige v Ljubljani (31. 3. 2011–1. 4. 2011). Opisuje druženje odgovornega s »pustolovskimi naturami«, ki jih nič ne moti »razkorak med besedami in dejanji /.../, med prikazovano in resnično realnostjo« (str. 154). Po položajih tako rekoč praviloma posegajo storilci nelegitimnih, tudi nelegalnih dejanj, ki uničujejo ustvarjalna življenja in načenjajo njihovo eksistenčno bit. In jih ni, ki bi jim za ta dejanja sodili, niti z javno besedo ne. Zato velja hotena nevednost glede delovanja oblasti; tiste, ki si drznejšo/-mo vedeti, obvladuje nemoč glede možnosti javnega priziva. Javni interes ni postavka v igri, če nekoliko parafraziram zastavljeno trditev, da se oblast »samoservisira« (str. 158–159). In kaj natančno to pomeni z oblastniške perspektive: »/S/tvar si zamisliš, jo odobriš, podpreš (iz t. i. skupnih virov ...), jo izpelješ, oceniš, pohvališ in še na(d)gradiš z nadaljevanjem.« Tako deluje oligarhija s svojim zaledjem. K pričujoči kritiki je smotno pristaviti dva poudarka, enega, ki je v skladu s feministično epistemologijo, in drugega, ki je prispevek tega teksta. Idejni izvori delovanja samopašne in samozadostne oblasti so v promoviranem razsvetljenstvu. Toda »razsvetljenec« se spoznavno ne more ugledati v lastnem okolju; če je to, denimo, multikulturno, mu raznolikost spajanja in razklapljanja etničnih kultur ni prezentna oz. mu zaradi zornega kota, kjer tiči njegova absolutna resnica,⁵ noče in ne sme biti prezentna navkljub zagovarjanju multikulturnosti (str. 162). Obenem se pod krinko »občečloveškega humanizma« odvijajo zainteresirane dejavnosti elit (str. 169).

Drugi fokus, ki se stika s predhodnim, je tematizacija spola. Je prav tako precizno analitična – vendar včasih opotekajoča se po zdrsljivem terenu feministično teoretskih struj. Mestoma je tako zaznamovana s časom nastanka, ki kaže na avtoričino osvajanje študijev spolov. Vsa jedrna poglavja so sestavljena iz že objavljenih tekstov, ki datirajo od leta 2003 naprej. Dovolj je, denimo, misliti samo o »spolih« in opustiti pridevnike »biološki« in »družbeni« ali »kulturni«. Naj ta klasifikacija ostane področnim evropskim strategijam, namerno in nenamerno capljajočim za teorijo. Pravzaprav avtorica tudi sama večkrat opozarja na spornost mišljenja znotraj kategoričnih nasprotij (»vladavina logocentrizma, ujetega v nasprotja«, »neproduktivna in množeča se razpetost med nasprotji«, str. 94), med ostalim v navezovanju na »pisavo žensk« in jezikovno izražanje. Ta naj razvija »svoj ne-dualni zunaj-opozicijski koncept osvobojenega ustvarjanja znotraj jezika/govorice, ki prehitava vsako miselno strukturo ter je del nekakšne proto-semantike, povezane z vidnim, pa tudi nevidnim okoljem jezikovnega dejanja« (str. 82). Tudi širše jo zanima »kultura mehkih interakcij« (str. 173), zato se v preučevanju možnosti žensk v kulturi znajde v identiteti znanstvenice, zastavljajoče se za transparentno angažiranost in transformativno raziskovanje (str. 83). Pobeg pred falogocentrizmom, ki trga svet skozi dihotomije, je v vrnitvi k telesu, v »soustvarjanju pomena s telesom« (str. 94 in 96).

5. Kritika falogokratskega univerzalizma »resnice« na primeru multikulturalizma je razvidna tudi iz sledeče izjave: »Kampanje, tudi tista o medkulturnem dialogu, izhajajo iz lažnih predpostavk, češ da vsi vemo, o čem je govor, saj so pojmi vzpostavljeni in splošno sprejeti« (str. 109). Multikulturalizem je eno izmed fokusnih področij avtoričinega razpravljanja, čeprav ne prepreda njenega dela tako kot neoliberalno delovanje oblasti v kulturi in problematika spolov.

Telesnost, ki jo avtorica razširi na materialnost znaka, le ima neke omejitve, spočete v sami zaznavi (nikdar zares odrešeni diskurzivnega značaja): »V vsakem trenutku, v ljubezni, političnem življenju, v tišem življenju zaznavanja se z neko stvarjo sprimemo, jo naredimo za svojo, pa se ji obenem vendarle odmikamo in jo držimo na distanci, brez katere o tej stvari ne bi vedeli ničesar.«⁶ Telo, tista (s)tvar, in diskurz o njem, ki ga odmika, ne da bi bilo kdaj zaradi posredovanosti skozi jezik sploh zares zaobjeto, o tem razmerju ter njegovih političnih in kulturno-družbenih kontekstih velja razmišljati vedno znova.

Literatura

Bahovec, Eva (2007): Freud, Ženska in popotnikova senca: Feminizem, psihoanaliza, filozofija. Ljubljana: Delta.

Squires, Judith (2009): Spol v politični teoriji. Ljubljana: Krtina.

Merleau-Ponty, Maurice (2008): Branje Montaigna. Apokalipsa, (121-122): 209-223.

Pascual, Carlos (2015): Stalno brezumje. Literatura XXVII (289-290): 149-164.

6. Gre za paradoks zavestnega bitja, kot ga izraža Maurice Merleau-Ponty (2008, 210) skozi branje Montaigna.